

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અમદાવાદ મધ્યે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

૨૦૨૫નો આર/સેકન્ડ અપીલ નંબર ૩૫૦

સાથે

૨૦૨૫નો આર/સેકન્ડ અપીલ નંબર ૩૫૧

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય શ્રી.ન્યાયમૂર્તિ સંજીવ જે.ઠાકર

એસડી/-

=====

રિપોર્ટિંગ માટે મંજૂર	હા	ના
	✓	

=====

જિલ્લા વિકાસ અધિકારી – રાજકોટ અને અન્ય

વિરુદ્ધ

ગુલાબબેન રસિકભાઈ વનાળિયા અને અન્ય

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તા (ઓ) નંબર ૧,૨,૩ માટે કાશ કે ઠક્કર (૭૩૩૨)

કોરમ:માનનીય શ્રી.ન્યાયમૂર્તિ સંજીવ જે.ઠાકર

તારીખ:૧૪/૧૦/૨૦૨૫

મૌખિક ચુકાદો

પ્રસ્તાવના

૧. પ્રસ્તુત બીજી અપીલો સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (ટૂંકમાં "સી.પી.સી.") ની કલમ ૧૦૦ હેઠળ, ૧૩ માં એડિશનલ ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ, રાજકોટ દ્વારા રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નંબર ૩૮/૨૦૨૪ માં પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને પડકારતા દાખલ કરવામાં આવી છે, અને રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નંબર ૩૮/૨૦૨૪ માં પસાર કરવામાં આવેલ ચુકાદા અને હુકમનામાને પડકારતા બીજી અપીલ નંબર ૩૫૧/૨૦૨૫ દાખલ કરવામાં આવી છે.

૨. સંક્ષિપ્તતા અને અનુકૂળતા ખાતર, પક્ષકારોનો દાવો (દાવવામાં) તેમની

મૂળ સ્થિતિ અનુસાર સંદર્ભ આપવામાં આવે છે.

ટૂંકી હકીકતો

૩. આ બંને બીજી અપીલોને જન્મ આપતી ટૂંકી હકીકતો નીચે મુજબ છે: તારીખ ૧૯.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ, સાંજે આશરે ૫:૩૦ વાગ્યે, મૂળ વાદીની પત્ની મનુભાઈ (મનુભાન), તેમના સગીર બાળકો આરતીબેન અને ધવલ રસિકભાઈ વણાલિયા સાથે સરકારી પાણીની ટાંકીમાંથી પાણી ભરી રહ્યા હતા, ત્યારે ટાંકીની આસપાસની દિવાલ અચાનક ધસી પડી. કાટમાળ મનુભાઈ અને બે સગીર બાળકો પર પડ્યો, જેનાથી તેઓ કાટમાળ નીચે દબાઈ ગયા અને ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી. ગંભીર અને જીવલેણ ઈજાઓ થવાના પરિણામે, મનુભાઈ સારવાર દરમિયાન તારીખ ૨૪.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ મૃત્યુ પામ્યા, જ્યારે સગીર બાળકો આરતીબેનને તેના જમણા પગમાં બહુવિધ ફ્રેક્ચર અને તેની પીઠ અને માથા પર ગંભીર ઈજાઓ પહોંચી, અને સગીર ધવલને પણ ગંભીર શારીરિક ઈજાઓ પહોંચી.

૪. મૃતકના પતિ, મૂળ વાદી હોવાના નાતે, વળતર મેળવવા માટે સ્પેશિયલ સિવિલ સૂટ નંબર ૭૯/૨૦૧૫ દાખલ કર્યો. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે અંશતઃ દાવો મંજૂર કર્યો અને વાદીની પત્નીના મૃત્યુ સંબંધિત દાવાના સંદર્ભમાં પ્રતિવાદીને વાર્ષિક ૯% ના દરે વ્યાજ સાથે ₹૮,૦૦,૦૦૦/- ની રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો. તેનાથી નારાજ થઈને, પ્રતિવાદીએ રેગ્યુલર

સિવિલ અપીલ નંબર ૩૯/૨૦૨૪ દાખલ કરી. મૌખિક અને દસ્તાવેજ પુરાવાની પુનઃસમીક્ષા કર્યા પછી, વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે ટ્રાયલ કોર્ટના તારણો અને હુકમનામાને બહાલ રાખ્યા અને અપીલ ફગાવી દીધી. રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નંબર ૩૯/૨૦૨૪ માં પસાર કરાયેલા ઉક્ત ચુકાદા અને હુકમનામાને હવે પ્રતિવાદી દ્વારા બીજી અપીલ નંબર ૩૫૦/૨૦૨૫ ના માધ્યમથી પડકારવામાં આવ્યો છે.

૫. સગીર આરતીબેનના પિતા, જેઓ મૃતક મનુભાઈના પતિ પણ છે, તેમણે તેમની ઈજાગ્રસ્ત પુત્રી વતી વળતર માંગતી સ્પેશિયલ સિવિલ સૂટ નંબર ૮૦/૨૦૧૫ દાખલ કર્યો. રેકૉર્ડ પરના મૌખિક અને દસ્તાવેજ પુરાવાની સમીક્ષા કર્યા પછી, અને તમામ સંબંધિત મુદ્દાઓ ઘડીને અને નક્કી કર્યા પછી, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટે અંશતઃ દાવો મંજૂર કર્યો અને વાર્ષિક ૯% ના દરે વ્યાજ સાથે ₹૩,૦૦,૦૦૦/- નું વળતર મંજૂર કર્યું.

૬. ઉક્ત ચુકાદા અને હુકમનામાને પ્રતિવાદી દ્વારા રેગ્યુલર સિવિલ અપીલ નંબર ૩૮/૨૦૧૪ દાખલ કરીને પડકારવામાં આવ્યો હતો. પુરાવાની પુનઃસમીક્ષા કર્યા પછી અને વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના કારણોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે અપીલ ફગાવી દીધી અને સ્પેશિયલ સિવિલ સૂટ નંબર ૮૦/૨૦૧૫ માં પસાર કરાયેલા હુકમનામાને બહાલ રાખ્યું. નીચલી બંને અદાલતોના ઉક્ત સમવર્તી તારણોથી નારાજ થઈને,

પ્રતિવાદીએ હવે આ કોર્ટ સમક્ષ બીજી અપીલ નંબર ૩૫૧/૨૦૨૫ દાખલ કરી છે.

પ્રતિવાદી – અપીલકર્તાની દલીલ

૭. પ્રતિવાદીના વિદ્વાન એડવોકેટે મુખ્યત્વે એવી રજૂઆત કરી છે કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને અપીલ અદાલત બંને ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) ની જોગવાઈઓને યોગ્ય રીતે ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ રહી છે. એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે, ઉક્ત જોગવાઈ અનુસાર, પંચાયત સામેની કોઈપણ કાર્યવાહી અથવા દાવાનું કારણ ઉપસ્થિત થયાની તારીખથી છ મહિનાની અંદર શરૂ થવો જોઈએ. હાલના કેસમાં, પ્રતિવાદીના જણાવ્યા અનુસાર, દાવો નિયત સમયગાળા કરતાં ઘણો મોડો અને ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ વિચારાયેલ ફરજિયાત નોટિસ આપ્યા વિના દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી એવી વિનંતી કરવામાં આવે છે કે, આવી કાનૂની પાલનના અભાવે, સમગ્ર કાર્યવાહી કાયદાની દ્રષ્ટિએ દૂષિત થાય છે અને નીચલી બંને અદાલતોના ચુકાદાઓ અસહ્ય ઠરે છે.

૮. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે વાદીની પત્ની, મનુભાઈના મૃત્યુ માટે ચૂકવવાપાત્ર વળતર નક્કી કરતી વખતે, વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ અને વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલત બંને તેમની કાલ્પનિક આવકનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે. પ્રતિવાદીના વિદ્વાન એડવોકેટે રજૂઆત

કરી હતી કે મૃતક ગૃહિણી હોવાથી, તેમની આવક કાલ્પનિક રીતે દર મહિને રૂ.૩,૦૦૦ નક્કી કરવી જોઈતી હતી, અને નીચલી અદાલતોએ યોગ્ય આધાર વિના ઊંચો આંકડો નક્કી કરીને ભૂલ કરી છે.

૯. વાદીની સગીર પુત્રી, આરતીબેન સંબંધિત દાવા અંગે, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે નીચલી અદાલતો તેની વિકલાંગતાની ક્ષમતાનું સાચું મૂલ્યાંકન કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. રાજકુમાર વિ. અજયકુમાર, (૨૦૧૧) ૧ SCC ૩૪૩ માં રિપોર્ટ થયેલ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, વિદ્વાન એડવોકેટે રજૂઆત કરી હતી કે વિકલાંગતાને સમગ્ર શરીરના માત્ર અડધા ભાગને અસર કરતી ગણવી જોઈતી હતી, નહીં કે તેને કુલ અથવા કાયમી વિકલાંગતા તરીકે ગણવામાં આવે.

૧૦. એ વાતનો પણ પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો છે કે દાવો પોતે જ ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) હેઠળ સમયમર્યાદાથી બાધિત હતો, કારણ કે તે દાવાના કારણના છ મહિનાની અંદર દાખલ કરવામાં આવ્યો ન હતો, અને કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ જરૂરી એવી કાનૂની નોટિસ ક્યારેય આપવામાં આવી ન હતી. તેથી વિદ્વાન એડવોકેટે રજૂઆત કરી હતી કે નીચલી બંને અદાલતો આ કાનૂની ક્ષતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ રહી છે અને રાજકુમાર વિ. અજયકુમાર (ઉપરોક્ત) ના બંધનકર્તા પૂર્વદ્રષ્ટાંતની ઉપેક્ષા કરી છે. તે આધારે, એવી

વિનંતી કરવામાં આવી છે કે પ્રસ્તુત બીજી અપીલોમાં નિર્ણય માટે કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, જેમ કે બીજી અપીલ નંબર ૩૫૦/૨૦૨૫ ના મેમોરેન્ડમમાં ઘડવામાં આવ્યા છે.

૧૧. એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે દુર્ભાગ્યપૂર્ણ ઘટનામાંથી ઉદ્ભવતા દાવાઓનો નિર્ણય કરતી વખતે નીચલી અદાલતો સાચા કાનૂની સિદ્ધાંતો લાગુ કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. પ્રતિવાદીના વિદ્વાન એડવોકેટે રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ અને પ્રથમ અપીલ અદાલત બંને કાયદાની ફરજિયાત જોગવાઈઓની ઉપેક્ષા કરી છે અને ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) માં સમાવિષ્ટ કાનૂની બાધને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ રહી છે, જે સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરે છે કે દાવાનું કારણ ઉપસ્થિત થયાની તારીખથી છ મહિનાનો સમયગાળો પૂરો થયા પછી પંચાયત સામે કોઈ દાવો દાખલ કરી શકાતો નથી. વધુમાં એવી પણ વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ વિચારાયેલ કાનૂની નોટિસ ક્યારેય આપવામાં આવી ન હતી, જેથી સમગ્ર કાર્યવાહી ગેરકાનૂની અને હુકૂમત વગરની ઠરે છે.

૧૨. આ રજૂઆતોને ધ્યાનમાં રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે બીજી અપીલ નંબર ૩૫૦/૨૦૨૫ માં નિર્ણય માટે કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, અને અપીલને કાયદાના નીચેના મહત્વના પ્રશ્નો પર

દાખલ કરવામાં આવે:

I. શું નીચલી અદાલતોએ કેસની હકીકતો પર સાચો કાયદો લાગુ કર્યો છે?

II. શું નીચલી અદાલતોએ સમયમર્યાદાના કાયદાનું અર્થઘટન કરવામાં ભૂલ કરી છે, એ બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને કે ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) હેઠળ દાવાનું કારણ ઉપસ્થિત થયાના છ મહિના પછી પંચાયત સામે કોઈ દાવો દાખલ કરી શકાતો નથી?

III. શું નીચલી અદાલતોએ ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની ફરજિયાત જોગવાઈઓની ઉપેક્ષા કરવામાં ભૂલ કરી છે, કારણ કે કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ કોઈ નોટિસ આપવામાં આવી ન હતી, જેનાથી કાર્યવાહી ગેરકાનૂની બને છે?

IV. શું નીચલી અદાલતોએ રેકૉર્ડ પરના દસ્તાવેજ પુરાવાની સાચી સમીક્ષા કરી છે અને પોતાના તારણો પર પહોંચતી વખતે તેનું યોગ્ય અર્થઘટન કર્યું છે?

૧૩. બીજી અપીલ નંબર ૩૫૧/૨૦૨૫ માં, પ્રતિવાદીના વિદ્વાન એડવોકેટે વધુમાં રજૂઆત કરી છે કે નીચલી બંને અદાલતો દ્વારા નોંધાયેલા તારણો કાયદાકીય રીતે અસહ્ય અને કાયદાની સુસ્થાપિત સ્થિતિથી વિપરીત છે. એવી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે નીચલી અદાલતો ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) હેઠળ નિર્ધારિત સમયમર્યાદાના

બાધ તેમજ કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળની નોટિસની ફરજિયાત જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ રહી છે. એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે સગીરોની વિકલાંગતાના કિસ્સામાં વળતરના મૂલ્યાંકનને સંચાલિત કરતા નિર્ણયોમાં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સ્થાપિત સિદ્ધાંતોનો નીચલી અદાલતોએ ખોટો ઉપયોગ કર્યો છે.

૧૪. તદનુસાર, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે બીજી અપીલ નંબર ૩૫૧/૨૦૨૫ ના મેમોરેન્ડમમાં નીચે મુજબ ઘડવામાં આવેલા કાયદાના મહત્વના પ્રશ્નો પર અપીલ દાખલ કરવામાં આવે:

I. શું નીચલી અદાલતોએ સાચો કાયદો લાગુ કર્યો છે?

II. શું નીચલી અદાલતોએ સમયમર્યાદાના કાયદાનું અર્થઘટન કરવામાં ભૂલ કરી છે કારણ કે ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૩) મુજબ દાવાના કારણના ૬ મહિના પૂરા થયા પછી પંચાયત સામે કોઈ દાવો દાખલ કરી શકાતો નથી.

III. શું નીચલી અદાલતોએ ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની જોગવાઈઓની ઉપેક્ષા કરવામાં ભૂલ કરી છે જે જોગવાઈ કરે છે કે ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ કોઈ નોટિસ આપવામાં આવી નથી અને તેથી કાર્યવાહી ગેરકાનૂની કાર્યવાહી છે.

IV. શું નીચલી અદાલતોએ (૨૦૧૧) ૧ SCC ૩૪૩માં રિપોર્ટ થયેલ રાજ

કુમાર વિ. અજય કુમાર ના ચુકાદાની ઉપેક્ષા કરવામાં ભૂલ કરી છે?

V. શું નીચલી અદાલતોએ ૨૦૧૩ ACJ રજીષ્ટ્ર માં રિપોર્ટ થયેલ માસ્ટર મલ્લિકાર્જુન વિ. ડિવિઝનલ મેનેજર, ધ નેશનલ ઈન્સ્યોરન્સ કંપની ના ચુકાદાનો ખોટો ઉપયોગ કર્યો છે?

VI. શું નીચલી અદાલતોએ દસ્તાવેજોનું યોગ્ય અર્થઘટન કર્યું છે અને શું નીચલી અદાલતો દ્વારા સંબંધિત પુરાવા ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા છે?

વિશ્લેષણ

૧૫. પ્રતિવાદીના વિદ્વાન એડવોકેટને સાંભળ્યા પછી, એવું અવલોકન કરવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદી વતી ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલી પ્રાથમિક રજૂઆત બેવડી છે: પ્રથમ, દાવો દાખલ કરતા પહેલા ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળ જરૂરી એવી કાનૂની નોટિસ આપવામાં આવી ન હતી, અને બીજું, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૨૭૦(૩) હેઠળ નિર્ધારિત સમયમર્યાદાને ધ્યાનમાં રાખીને, દાવાનું કારણ ઉપસ્થિત થયાની તારીખથી છ મહિના પૂરા થયા પછી પંચાયત સામે કોઈ દાવો ચલાવી શકાય નહીં. આ બંને રજૂઆતો બીજી અપીલ નંબર ૩૫૦ અને ૩૫૧/૨૦૨૫ માં ઉપસ્થિત કરવામાં આવી હોવાથી, તેમને એકસાથે ધ્યાનમાં લેવામાં આવી રહી છે.

અપકૃત્ય સંબંધી જવાબદારી

૧૬. વાસ્તવિકતા એ છે કે, વાદી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલો દાવો સરકારી પાણીની ટાંકીની જાળવણીમાં પ્રતિવાદી-પંચાયત તરફ થયેલી બેદરકારીના આક્ષેપ પર આધારિત હતો, જે ટાંકી ધસી પડવાના કારણે આ દુઃખદ ઘટના ઘટી હતી. તેથી, દાવાનું સ્વરૂપ માત્ર કરાર આધારિત કે વૈધાનિક નથી, પરંતુ તેના વૈધાનિક ફરજોના પાલનમાં જાહેર સત્તામંડળની બેદરકારીથી ઉદ્ભવતી અપકૃત્ય સંબંધી જવાબદારી પર આધારિત છે.

૧૭. અપકૃત્ય કાયદાનું ક્ષેત્ર એ એક એવા વ્યાપક માળખાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે જે હેઠળ ઇંગ્લિશ કાયદો દીવાની નાગરિક ગેરકાનૂની કૃત્યો માટે દાદ આપે છે અને ચોક્કસ ખાનગી અધિકારોનું રક્ષણ કરે છે. તેનો ઐતિહાસિક વિકાસ, જે કોમન લો પ્લીડિંગના પ્રારંભિક સ્વરૂપોમાં મૂળ ધરાવે છે, તેના પરિણામે ગેરકાયદેસર પ્રવેશ, ઉપદ્રવ અને બેદરકારી શાખાઓનો ઉદ્ભવ થયો. પરિણામે, ઘણા કાયદાકીય વિદ્વાનોએ અપકૃત્ય કાયદાને જવાબદારીના કોઈ એક સર્વોપરી સિદ્ધાંત દ્વારા સંચાલિત સિસ્ટમ તરીકે જોવાના બદલે, ચોક્કસ ઈજાઓને સંબોધતા વિશિષ્ટ નિયમોના સંયોજન તરીકે ગણાવ્યો છે. છતાં, એ પણ એટલું જ સુસ્થાપિત છે કે કોમન લો સ્થિર નથી. સમય જતાં, જ્યાં ન્યાય અને સામાજિક જરૂરિયાતો હોય ત્યાં નવી ફરજો અને જવાબદારીઓને સ્વીકારવા માટે તે વિકસિત થયો છે. જો કે, દાવાના નવા કારણની સ્વીકૃતિ અનિવાર્યપણે સ્થાપિત કાયદાકીય સિદ્ધાંત,

સુદ્ધ તર્ક અથવા બંધનકર્તા પૂર્વદ્રષ્ટાંત પર આધારિત હોવી જોઈએ; કારણ કે અપકૃત્યમાં જવાબદારીનો વિસ્તાર કાયદાના સુસંગત વિકાસ પર આધારિત હોવો જોઈએ, નહીં કે તર્ક-વિતર્ક કે સિદ્ધાંતહીન ન્યાયિક નવીનતા પર.

૧૮. અપકૃત્યના કાયદામાં જવાબદારીનો સામાન્ય સિદ્ધાંત *ubi jus ibi remedium* (જ્યાં અધિકાર છે, ત્યાં ઉપાય છે.)ના મહાસૂત્ર પર આધારિત છે. જેનો અર્થ એ થાય છે કે, જ્યાં અધિકાર છે, ત્યાં ઉપચાર/દાદ છે. અપકૃત્યમાં જવાબદારી ત્યારે ઉદ્ભવે છે જ્યારે કોઈ વ્યક્તિનું કૃત્ય અથવા લોપ, કાયદાકીય સમર્થન વિના, કાળજી અથવા ફરજ સંબંધિત કાયદાકીય રીતે માન્યતા પ્રાપ્ત કાળજીની સમક્ષ બીજી વ્યક્તિને નુકસાન પહોંચાડે છે. અપકૃત્ય સંબંધી જવાબદારીનું તત્ત્વ માત્ર નુકસાનના અસ્તિત્વમાં નથી, પરંતુ પક્ષકારો વચ્ચેના કોઈ કરાર આધારિત કે વૈધાનિક સંબંધથી સ્વતંત્ર, કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી ફરજના ભંગમાં રહેલું છે. આવી જવાબદારી પ્રાથમિક રીતે ભૂલ-આધારિત હોય છે, જો કે કેટલાક કિસ્સાઓમાં કાયદો સખત અથવા આત્યંતિક જવાબદારી લાદે છે, એ વાતને સ્વીકારીને કે જાહેર નીતિ અને સામાજિક કલ્યાણ બેદરકારીની ગેરહાજરીમાં પણ જવાબદારીની માંગ કરે છે. આમ, અપકૃત્ય કાયદાનો પાયો કાયદાકીય અધિકારોનું રક્ષણ અને વાજબી આચરણના ધોરણની

જાળવણી કરવાનો છે જેથી દરેક વ્યક્તિ, પોતાના અધિકારોનો ઉપયોગ કરતી વખતે, એ સુનિશ્ચિત કરે કે તેઓ અન્ય લોકોને ગેરવાજબી નુકસાન ન પહોંચાડે.

૧૯. અપકૃત્ય સંબંધિત ગેરકાનૂની કૃત્યોને મુખ્યત્વે ત્રણ શ્રેણીઓમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય: (i) ઇરાદાપૂર્વકના અપકૃત્યો, (ii) બેદરકારી, અને (iii) સખત અથવા આત્યંતિક જવાબદારી. ઇરાદાપૂર્વકના અપકૃત્યો ત્યારે ઉદ્ભવે છે જ્યારે મુલાકાત/હુમલો, પ્રહાર, ગેરકાયદેસર અટકાયત, અથવા માનહાનિના કિસ્સામાં ઇરાદાપૂર્વક નુકસાન પહોંચાડવામાં આવે છે.

૨૦. બીજી તરફ, બેદરકારી એ વાજબી કાળજી રાખવામાં નિષ્ફળતામાંથી ઉદ્ભવે છે, જેના પરિણામે અન્ય વ્યક્તિને અજાણતાં નુકસાન થાય છે. ત્રીજી શ્રેણી, સખત અથવા આત્યંતિક જવાબદારી, વારસાગત રીતે જોખમી પ્રવૃત્તિઓ અથવા પદાર્થો સંકળાયેલા હોય અને જાહેર સુરક્ષા ઉચ્ચ સ્તરની જવાબદારીની માંગ કરતી હોય તેવી પરિસ્થિતિઓમાં ભૂલના પુરાવા વિના પણ જવાબદારી લાદે છે.

બેદરકારી અને કાળજીની ફરજનો ભંગ

૨૧. વર્તમાન કેસ બેદરકારી અને પરિણામી જવાબદારીનો બને છે.

૨૨. બેદરકારી પર આધારિત કિસ્સાઓમાં, કાયદાનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત એ છે કે જાહેર કાર્યો કરતી દરેક જાહેર સત્તામંડળ કે મંડળની એવા નાગરિકો પ્રત્યે

કાળજી રાખવાની ફરજ છે જેઓ તેના કૃત્યો અથવા લોપ દ્વારા વ્યાજબી રીતે પ્રભાવિત થઈ શકે છે. આ ફરજ સત્તામંડળ પાસેથી ઈજા કે નુકસાનને રોકવા માટે વાજબી અને અગમચેતીના પગલાં લેવાની અપેક્ષા રાખે છે. વર્તમાન કેસમાં, પ્રતિવાદી પંચાયત પાણીની ટાંકી અને તેની સાથે જોડાયેલા બાંધકામોને સુરક્ષિત અને સલામત સ્થિતિમાં રાખવા માટે બંધાયેલી હતી. તેમ કરવામાં નિષ્ફળતા, જેના પરિણામે દીવાલ ધસી પડી અને તેના પરિણામે ઈજાઓ અને મૃત્યુ થયા, તે આ ફરજના ભંગને સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત કરે છે.

૨૩. એકવાર આવા ભંગ સાબિત થઈ જાય અને બેદરકારીના કૃત્ય તથા ઈજા વચ્ચેનો કારણાત્મક સંબંધ સ્થાપિત થઈ જાય, પછી વૈધાનિક મંડળ હોવાના નાતે પંચાયતની જવાબદારી અપકૃત્યમાં આત્યંતિક બની જાય છે. ટ્રાયલ કોર્ટ અને વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યું છે કે પંચાયત તરફથી થયેલી આ ફરજની અવહેલના/ચૂક વળતર માટેના માન્ય દાવાના કારણને જન્મ આપે છે.

૨૪. જેકબ મેથ્યુ વિ. પંજાબ રાજ્ય, (૨૦૦૫) ૬ SCC ૧ માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

અપકૃત્ય તરીકે બેદરકારી

૧૦. બેદરકારીનો કાયદાકીય સિદ્ધાંત કોઈ વિશિષ્ટ વ્યાખ્યાને નકારે છે. પ્રખ્યાત કાયદાશાસ્ત્રીઓ અને અગ્રણી ચુકાદાઓએ બેદરકારીને વિવિધ

અર્થો આપ્યા છે. ભારતીય કાયદાકીય વિચારધારાને સ્વીકાર્ય હોય તેવા આ સિદ્ધાંતને ધ લો ઓફ ટોર્સ, રતનલાલ અને ધીરજલાલ (૨૪મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૨, જસ્ટિસ જી.પી. સિંહ દ્વારા સંપાદિત) માં સારી રીતે જણાવવામાં આવ્યો છે. તેમાં જણાવાયું છે (પૃષ્ઠ ૪૪૧-૪૨ પર):

"બેદરકારી એ એવા કૃત્યને કરવામાં ચૂકી જવાથી થતો ફરજનો ભંગ છે કે જે એક વાજબી માણસ, સામાન્ય રીતે માનવ બાબતોના આચરણને નિયંત્રિત કરતા વિચારો દ્વારા માર્ગદર્શિત થઈને કરશે, અથવા એવું કંઈક કરવું કે જે એક બુદ્ધિશાળી અને વાજબી માણસ કરશે નહીં. કાયદેસર કાર્યવાહી યોગ્ય બેદરકારી એ એવી વ્યક્તિ પ્રત્યે સામાન્ય કાળજી અથવા કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરવામાં ઉપેક્ષા કરવાનો સમાવેશ કરે છે કે જેના પ્રત્યે પ્રતિવાદી સામાન્ય કાળજી અને કૌશલ્યનું પાલન કરવાની ફરજ ધરાવે છે, જે ઉપેક્ષા દ્વારા વાદીને તેની વ્યક્તિગત રીતે કે મિલકતને ઈજા પહોંચી છે. ... આ વ્યાખ્યામાં બેદરકારીના ત્રણ ઘટકો સામેલ છે: (૧) જે વ્યક્તિના આચરણ સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તેની ફરિયાદ કરનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે યોગ્ય કાળજી રાખવાની કાયદાકીય ફરજ; (૨) ઉક્ત ફરજનો ભંગ; અને (૩) પરિણામી નુકસાન. બેદરકારી માટેના દાવાનું કારણ ત્યારે જ ઉદ્ભવે છે જ્યારે નુકસાન થાય છે; કારણ કે, નુકસાન એ આ અપકૃત્યનું આવશ્યક અંગ છે."

૧૧. ચાર્લ્સવર્થ એન્ડ પર્સી ઓન નેગિલજન્સ (10મી આવૃત્તિ, 2001)

અનુસાર, વર્તમાન ફોરેન્સિક ભાષણમાં, બેદરકારીના ત્રણ અર્થ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે: (i) મનની સ્થિતિ, જેમાં તે ઈરાદાથી વિપરીત છે; (ii) બેદરકાર આચરણ; અને (iii) કોમન લો અથવા વૈધાનિક કાયદા દ્વારા લાદવામાં આવેલી કાળજી લેવાની ફરજનો ભંગ. આ ત્રણેય અર્થો વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં લાગુ પડે છે પરંતુ તેમાંથી કોઈ એક અનિવાર્યપણે અન્ય અર્થોને બાદ કરતું નથી. (પેરા ૧.૦૧) બેદરકારીના આવશ્યક ઘટકો, જે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે, તે ત્રણ છે: "ફરજ", "ભંગ" અને "પરિણામી ગુકસાન", એટલે કે:

(૧) કાળજી લેવાની ફરજનું અસ્તિત્વ, જે પ્રતિવાદી ફરિયાદ કરનાર પ્રત્યે ધરાવે છે;

(૨) કાયદા દ્વારા વિહિત કાળજીના તે ધોરણને પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળતા, જેથી આ પ્રકારની ફરજનો ભંગ થાય છે; અને (૩) ગુકસાન, જે આવા ભંગ સાથે કારણાત્મક રીતે જોડાયેલું છે અને કાયદા દ્વારા માન્ય છે, તે ફરિયાદ કરનાર દ્વારા સહન કરવામાં આવ્યું છે. (પેરા ૧.૨૩) જો અરજદાર પુરાવા પરથી અદાલતને સંતોષ આપે કે આ ત્રણેય ઘટકો બને છે, તો પ્રતિવાદીને બેદરકારી માટે જવાબદાર ઠેરવવો જોઈએ. (પેરા ૧.૨૪)

૨૫. રાજકોટ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન વિ. મંજુલાબેન જયંતિલાલ નાકુમ, (૧૯૯૭) ૯ SCC ૫૫૨માં નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૪૧. તેથી, યોગ્ય અભિગમ એ વિચારવાનો છે કે શું જાહેર કાયદાકીય અપકૃત્યમાં કાળજીની ફરજની સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં છે જેને કાયદાએ માન્યતા આપવી જોઈએ અને શું તે સ્થિતિમાં પ્રતિવાદીનું આચરણ એવું હતું કે તેણે વાદી પર થનારા નુકસાનની આગાહી કરવી જોઈતી હતી. કાયદાના એક સામાન્ય નિયમ તરીકે, એક માણસ બીજા માણસ પર એવો કોઈ નિયંત્રણ રાખવાની ફરજ હેઠળ નથી કે જેથી તે તેને ત્રીજી વ્યક્તિને નુકસાન પહોંચાડતા રોકી શકે. વિચારવાનો પહેલો પ્રશ્ન એ છે કે શું વાદીએ કાળજીની ફરજને જન્મ આપતો જરૂરી સંબંધ સ્થાપિત કર્યો છે? આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે શું પ્રશ્ન હેઠળનું કૃત્ય કરવામાં આવ્યું તે સમયે કોઈ બેદરકારી હતી? જે કૃત્ય સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તેનો નુકસાન સાથે તાર્કિક સંબંધ હોવો જોઈએ. બેદરકારીનું અપકૃત્ય માત્ર અગમચેતીના પ્રશ્ન પર આધારિત નથી. અગમચેતી એ એકમાત્ર માપદંડ નથી કે ન તો નુકસાન અગમચેતી યોગ્ય હોવાની હકીકત કોઈ જવાબદારી ઊભી કરે છે. અદાલત જે પૂછશે કે જોશે તે અધિનિયમનું કાર્યાત્મક માળખું છે. શું આ એવી પરિસ્થિતિ છે જ્યાં વાદી અથવા તે જે વર્ગ સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેના પ્રત્યે કાર્યોના સ્વરૂપ અને સમુદાયના હિતને ધ્યાનમાં રાખીને ફરજ અસ્તિત્વમાં છે. આગળનો પ્રશ્ન એ હશે કે શું વાદીને થયેલું નુકસાન અગમચેતી યોગ્ય છે. તે સંદર્ભમાં એ વધુ જોવું જોઈએ કે શું વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે પૂરતો નિકટવર્તી સંબંધ હતો. હેડલી વિ. બેક્સનડેલ [(૧૮૫૪) ૯ Exch ૩૪૧ : (૧૮૪૩-૬૦) All

ER Rep ૪૬૧] ના પ્રખ્યાત ચુકાદામાં, અકસ્માતને ફરજના ભંગનું કુદરતી અને સંભવિત પરિણામ કહી શકાય. તે સિદ્ધાંતને હેન્સ વિ. હારપુડ [(૧૯૩૫) ૧ KB ૧૪૬ : ૧૯૩૪ All ER Rep ૧૦૩, CA] માં સ્વીકારવામાં આવ્યો હતો જેમાં ગ્રીઅર, L.J. એ આ મુજબ જણાવ્યું હતું:

(All ER p. ૧૦૭) ...

૨૬. તેથી, બેદરકારીનો કાયદો, અપકૃત્યના કાયદાની એક શાખા તરીકે, આ સિદ્ધાંત પર આધારિત છે કે દરેક વ્યક્તિ અન્ય વ્યક્તિ પ્રત્યે એવા કૃત્યો અથવા લોપ ટાળવા માટે કાળજી લેવાની ફરજ ધરાવે છે કે જે વ્યાજબી રીતે નુકસાન પહોંચાડી શકે તેવી આગાહી કરી શકાય. બેદરકારી સ્થાપિત કરવા માટે, ત્રણ આવશ્યક તત્વો એકસાથે હોવા જોઈએ: (i) વાદી પ્રત્યે પ્રતિવાદીની કાળજી લેવાની કાયદાકીય ફરજનું અસ્તિત્વ, (ii) પ્રતિવાદી દ્વારા તે ફરજનો ભંગ, અને (iii) આ પ્રકારના ભંગના સીધા પરિણામ સ્વરૂપે વાદીને થયેલું નુકસાન અથવા ઈજા. બેદરકારી નક્કી કરવામાં, વાજબી રીતે બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિનો ટેસ્ટ લાગુ કરવામાં આવે છે કે શું, સમાન પરિસ્થિતિઓમાં, સાધારણ સાવચેતી અને અગમચેતી ધરાવતી વ્યક્તિએ નુકસાનને રોકવા માટે અલગ રીતે કાર્ય કર્યું હોત. એકવાર એ દર્શાવવામાં આવે કે પ્રતિવાદી આવી વાજબી કાળજી રાખવામાં નિષ્ફળ ગયા છે, અને તે નિષ્ફળતાના કારણે ઈજા થઈ છે, ત્યારે બેદરકારીમાં જવાબદારી સ્થાપિત થાય છે.

૨૭. પ્રસ્તુત કેસમાં, જે ગેરકાનૂની કૃત્યની ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે બેદરકારીના ક્ષેત્રમાં આવે છે, જ્યાં જવાબદારી વાજબી કાળજી લેવાની કાયદાકીય ફરજના ભંગ પર આધારિત છે, જેનાથી અગમચેતી યોગ્ય ઈજા થાય છે. જાહેર પાણીની ટાંકી આસપાસ સલામતી સુનિશ્ચિત કરવાની પંચાયતની ફરજ એ કાળજી અને દેખરેખની હતી, અને માળખાને મજબૂત અને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં જાળવવામાં તેની નિષ્ફળતાના પરિણામે આ કાયદાકીય વિવાદને જન્મ આપતી દુઃખદ ઘટના ઘટી છે.

૨૮. બેદરકારી ઘણીવાર અજાણતા સાથે જોડાયેલી હોય છે, જો કે બંને એકસમાન નથી, અને તેમનું સહ-અસ્તિત્વ અનિવાર્ય નથી. ઘણા કિસ્સાઓમાં, બેદરકારી એ સાવચેતીના અભાવે/અસાવધાનીમાંથી ઉદ્ભવે છે. પોતાના આચરણના સંભવિત પરિણામોની અગમચેતી રાખવામાં કે વિચારવામાં નિષ્ફળતા. સામાન્ય રીતે, બેદરકાર વ્યક્તિ તેના પરિણામી નુકસાનનો ઈરાદો રાખતી નથી કે તેની શક્યતા પર વિચાર પણ કરતી નથી; પરિણામ તેના મગજમાં આવતું જ નથી. જો કે, બેદરકારી માત્ર આવી અજાણતા પૂરતી મર્યાદિત નથી. કાયદો સ્પેરછાએ અથવા સભાન બેદરકારીના એક વિશિષ્ટ સ્વરૂપને માન્યતા આપે છે, જ્યાં ગેરકાયદેસર કૃત્ય કરનાર, હાનિકારક પરિણામ ઈચ્છતો ન હોવા છતાં, જોખમથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હોવા છતાં અવિચારી અવહેલના સાથે આગળ વધે છે. આવું આચરણ માત્ર અજાણતા દર્શાવતું નથી પરંતુ સ્પષ્ટ ઉદાસીનતા

દર્શાવે છે. એવા સ્પષ્ટ અને અગમચેતી યોગ્ય જોખમો પ્રત્યે અસાવધાની અથવા અવહેલનાનું માનસિક વલણ કે જે કોઈ પણ વાજબી વ્યક્તિ ટાળી શકી હોત અને ટાળત.

પંચાયત / રાજ્યની જવાબદારી

૨૯. વર્તમાન જેવા કિસ્સાઓમાં, જ્યાં ઘટના કોઈ વૈધાનિક સત્તામંડળ દ્વારા સંચાલિત અને નિયંત્રિત જાહેર માળખાના જમીનદોસ્ત/ધસી પડવાથી ઉદ્ભવે છે, ત્યાં રાજ્યની જવાબદારી અમલમાં આવે છે. રાજ્ય અને તેના અંગો/માધ્યમો, જેમાં પંચાયતો જેવી સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, તે જાહેર પરિસરો અને સુવિધાઓ સલામત અને સુરક્ષિત સ્થિતિમાં જાળવવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે સતત ફરજ હેઠળ છે. જ્યારે કોઈ જાહેર સત્તામંડળ આ ફરજ નિભાવવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને આવી નિષ્ફળતાના પરિણામે ઈજા થાય છે કે જીવ ગુમાવવો પડે છે, ત્યારે બેદરકારીના ચોક્કસ પુરાવા વિના પણ જવાબદારી આચાર/લાગુ થાય છે.

૩૦. આ સિદ્ધાંત જાહેર કાયદાના એ સિદ્ધાંતમાંથી ઉદ્ભવે છે કે જ્યાં રાજ્ય કોઈ એવી પ્રવૃત્તિ હાથ ધરે છે જે વારસાગત રીતે જોખમી હોય અથવા જેમાં જાહેર જનતાનો ઉપયોગ સામેલ હોય, ત્યાં તે નુકસાન અટકાવવા માટે આત્યંતિક અને બિન-સોંપણીયોગ્ય , એટલે કે બીજા કોઈ પર ન ઢોળી શકાય તેવી જવાબદારી ધરાવે છે. નાગરિકો, જાહેર સુવિધાઓના

ઉપયોગકર્તા હોવાના નાતે, રક્ષણ મેળવવા માટે હકદાર છે, અને આ જવાબદારીનો કોઈપણ ભંગ—પછી તે લોપ, ઉપેક્ષા કે દેખરેખની નિષ્ફળતા દ્વારા થયો હોય—રાજ્યને પરિણામો માટે સખત રીતે જવાબદાર બનાવે છે.

૩૧. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતના જય લક્ષ્મી સોલ્ટ વર્ક્સ (પી) લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, (૧૯૯૪) ૪ SCC ૧ના ચુકાદા પરથી આ વધુ સ્પષ્ટ થશે:

૮. વિનફિલ્ડે પ્રાથમિક રીતે કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત ફરજના ભંગથી ઉદ્ભવતા અપકૃત્ય કાયદાને વ્યાખ્યાયિત કર્યો છે; આ ફરજ સામાન્ય રીતે વ્યક્તિઓ પ્રત્યેની છે અને તેના ભંગનું નિવારણ અણનક્કી નુકસાની માટેના દાવા/કાર્યવાહી દ્વારા થઈ શકે છે. સામાન્ય રીતે, અપકૃત્યમાં યોગ્ય કારણ કે બહાના વિના કરવામાં આવેલા કેટલાક કૃત્યોનો સમાવેશ થાય છે.

"અપકૃત્યના કાયદાનો હેતુ લોકોને તેમની મિલકત, તેમની હાજરી, તેમની પ્રતિષ્ઠા અથવા તેમની માલિકીની કોઈપણ બાબતના સંદર્ભમાં એકબીજાને નુકસાન પહોંચાડતા રોકવાનો છે."

ઈજા અને નુકસાન એ અપકૃત્યના બે મૂળભૂત ઘટકો છે. જો કે આ કરારમાં પણ મળી શકે છે પરંતુ જેના પરિણામે અપકૃત્યની જવાબદારી ઉદ્ભવે તેવા ભંગ એ પ્રાથમિક રીતે કાયદા દ્વારા વિહિત ફરજનો ભંગ છે, જ્યારે કરારમાં તે પક્ષકારો દ્વારા પોતે નક્કી કરવામાં આવે છે. વધુમાં, અપકૃત્યમાં ફરજ સામાન્ય રીતે લોકો/વ્યક્તિઓ પ્રત્યેની હોય છે. કરારમાં

તે ચોક્કસ વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ પ્રત્યેની હોય છે. અપકૃત્ય માટેની કાર્યવાહી એ સામાન્ય રીતે કાયદાકીય રીતે સુરક્ષિત હિતના અતિક્રમણના પરિણામે ભોગવવામાં આવેલા નુકસાનના સંદર્ભમાં નાણાકીય વળતર માટેનો દાવો છે. પરંતુ અપકૃત્યનો કાયદો એ એક વિકસતો કાયદો હોવાથી તેની સીમાઓ સખત રીતે બંધાયેલી રહેવા માટે અસમર્થ છે. અપકૃત્યમાં જવાબદારી જે સમય જતાં 'સખત જવાબદારી', 'આત્યંતિક જવાબદારી', 'ભૂલની જવાબદારી' તરીકે ઓળખાવા લાગી છે તે બધી ધીમે ધીમે વિકસી છે અને સમય વીતવાની સાથે દ્રઢપણે સ્થાપિત થઈ ગઈ છે. 'આત્યંતિક જવાબદારી' અથવા "વિશિષ્ટ ઉપયોગ જે અન્ય લોકો માટે વધેલા જોખમો લાવે છે" (રાયલેન્ડ્સ વિ. ફ્લેચર [LR (૧૮૬૮) ૩ HL ૩૩૦ : ૩૭ LJ Ex ૧૬૧ : [૧૮૬૧-૭૩] All ER Rep ૧]) અને 'ભૂલની જવાબદારી' એ વિવિધ સ્વરૂપો છે જે અપકૃત્યમાં દાવાને જન્મ આપે છે. 'સખત જવાબદારી' અને 'ભૂલની જવાબદારી' વચ્ચેનું અંતર (અર્થાત્ તફાવત) માનસિક તત્વની હાજરી અને ગેરહાજરીથી ઉદ્ભવે છે. કાયદાકીય ફરજનો સ્વેચ્છાએ, અથવા ઇરાદાપૂર્વક અથવા તો હ્રેષ્ણપૂર્વક ભંગ કરવો એ ભૂલની જવાબદારીમાંથી નીકળતી બેદરકારી છે, પરંતુ કોઈપણ ઇરાદા વિના પરંતુ અગમચેતીના અભાવ વગેરેને કારણે પરિણામી ઇજા કે નુકસાન થવું એ સખત જવાબદારી છે. કારણ કે અપકૃત્યની જવાબદારી નક્કી કરવા માટે ફરજ એ પ્રાથમિક માપદંડ છે, તેથી ન્યાયીપણા, પરિસ્થિતિની

વ્યાવહારિકતા વગેરેની એરણ પર તેની સીમાઓ વિસ્તરતી રહે છે. ડોનોધ્યુ વિ. સ્ટીવન્સન [(૧૯૩૨) AC ૫૬૨ : ૧૯૩૨ All ER Rep ૧] માં કાળજી લેવાની ફરજના સિદ્ધાંત પર ઉત્પાદકને આખરી ઉપભોક્તા પ્રત્યે જવાબદાર ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. એન્સ વિ. મેર્ટન લંડન બોરો કાઉન્સિલ [(૧૯૭૮) AC ૭૨૮: (૧૯૭૭) ૨ All ER ૪૯૨] માં યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

...

૩૨. બેદરકારી ઘણીવાર અજાણતા સાથે હોય છે, પરંતુ બંને એકસમાન નથી, અને તેમનું એકસાથે હોવું અનિવાર્ય નથી. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, બેદરકારી એ સંભવિત પરિણામોની અસાવધ અવહેલનામાંથી નીકળે છે, જેના પરિણામે તેના પર વિચાર કરવામાં પણ નિષ્ફળતા મળે છે. સામાન્ય રીતે, બેદરકાર વ્યક્તિ હાનિકારક પરિણામનો ઇરાદો રાખતી નથી કે તેની શક્યતા પર કોઈ વિચાર કરતી નથી; જોખમ તેમના મગજમાં આવતું જ નથી. જો કે, બેદરકારી હંમેશા અજાણતાં હોતી નથી. કાયદો સ્વેચ્છાએ અથવા સભાન બેદરકારીને પણ માન્યતા આપે છે, જ્યાં વ્યક્તિ, હાનિકારક પરિણામ ઈચ્છતી ન હોવા છતાં, સંભવિત જોખમથી સંપૂર્ણપણે માહિતગાર હોય છે છતાં તેની અવહેલના કરીને આગળ વધે છે. આવા કિસ્સાઓમાં, ગેરકાનૂની કૃત્ય કરનાર ઇરાદાપૂર્વક અન્ય લોકોને જાણીતા જોખમમાં મુકે છે. મનની આ સ્થિતિને સ્પષ્ટ અને અગમચેતી યોગ્ય જોખમો પ્રત્યેની સભાન

ઉદાસીનતા તરીકે યોગ્ય રીતે વર્ણવવામાં આવી છે.

રેસ ઈપ્સા લોકિવટરનો સિદ્ધાંત

૩૩. અપકૃત્ય સંબંધી બેદરકારીના ક્ષેત્રમાં, નક્કર પુરાવા દ્વારા જે કૃત્ય સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે અને પરિણામી ઈજા કે નુકસાન વચ્ચે સીધો કારણાત્મક સંબંધ સ્થાપિત કરવો ઘણીવાર પડકારજનક હોય છે. આવી પરિસ્થિતિઓને સંબોધવા માટે, રેસ ઈપ્સા લોકિવટર નો કાનૂની સિદ્ધાંત છે. જેનો અર્થ થાય છે "વસ્તુ પોતાની જાતે જ સ્પષ્ટ કરે છે". આ ઇંગ્લિશ કાયદામાં વિકસાવવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારથી તેને ભારતીય કાયદાશાસ્ત્રમાં પણ અપનાવવામાં આવ્યો છે. આ સિદ્ધાંત એવા કિસ્સાઓમાં કામ કરે છે જ્યાં અકસ્માતનું સ્વરૂપ અને પરિસ્થિતિઓ પોતે જ વારસાગત રીતે બેદરકારી સૂચવે છે.

૩૪. જ્યારે કોઈ ઘટના એવી પરિસ્થિતિઓમાં ઘટે છે જે સામાન્ય રીતે બેદરકારી વિના ઘટી ન હોત, અને જ્યાં તેનું કારણ પ્રતિવાદીના અનન્ય/એકમાત્ર નિયંત્રણમાં હોય, ત્યારે તે ઘટના પોતે જ બેદરકારીના પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ પુરાવા તરીકે કામ કરે છે. આમ, જ્યારે અકસ્માતનું કારણ અજ્ઞાત હોય અને સામા પક્ષ દ્વારા કોઈ વાજબી કે સંતોષકારક સ્પષ્ટતા આપવામાં ન આવે, ત્યારે રેસ ઈપ્સા લોકિવટર ના સિદ્ધાંતના આધારે

બેદરકારીનું અનુમાન ઉદ્ભવે છે.

૩૫. તેથી અપકૃત્ય સંબંધી બેદરકારીમાંથી ઉદ્ભવતા વળતરના દાવાઓનું મૂલ્યાંકન અને નિર્ણય કરતી વખતે રેસ ઈપ્સા લોકિવટર ના સિદ્ધાંતને લાગુ કરવો આવશ્યક બની જાય છે. આ સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ એવા કિસ્સાઓમાં કરવામાં આવે છે જ્યાં અકસ્માતનું સ્વરૂપ એવું હોય કે જો તેના સંચાલન અને નિયંત્રણ માટે જવાબદાર લોકોએ યોગ્ય કાળજી, સાવચેતી અને વાજબી બુદ્ધિમત્તા વાપરી હોત તો તે સામાન્ય રીતે સર્જાયો ન હોત. વધુમાં, અકસ્માત સર્જનાર માધ્યમ અથવા ઘટના પ્રતિવાદીના અનન્ય નિયંત્રણ હેઠળ હોવી જોઈએ, કારણ કે પ્રતિવાદી જ એવી સ્થિતિમાં હોય છે કે જે આ અકસ્માત કેવી રીતે બન્યો તેની વધુ સારી સ્પષ્ટતા આપી શકે. આ સિદ્ધાંત માત્ર એવું જ સૂચવતો નથી કે બેદરકારી થઈ છે પરંતુ તે બેદરકારીને પરિસ્થિતિના નિયંત્રણ માટે જવાબદાર પક્ષકારના શિરે મૂકે છે.

૩૬. ભારતમાં, પુરાવાના બોજાને નિયંત્રિત કરતા નિયમો ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૯૭૨ માં સમાવિષ્ટ છે, જે સામાન્ય રીતે બેદરકારીનો આક્ષેપ કરનાર વ્યક્તિ પર બેદરકારી સાબિત કરવાનો બોજો મૂકે છે. જો કે, આ બોજાને હળવો કરવા માટે, કાયદો કેટલીક ધારણાઓ/અનુમાનોને માન્યતા આપે છે જે યોગ્ય કિસ્સાઓમાં ઉદ્ભવી શકે છે જેમ કે પરવાનગી યોગ્ય અનુમાનો, હકીકતના અનુમાનો, ખંડન યોગ્ય કાયદાકીય અનુમાનો, અને અખંડનીય કાયદાકીય અનુમાનો. આમ, રેસ ઈપ્સા લોકિવટર નો સિદ્ધાંત

એક પુરાવા લક્ષી સાધન તરીકે કામ કરે છે, જે અદાલતને કેસની પરિસ્થિતિઓમાંથી બેદરકારીના વાજબી નિષ્કર્ષો દોરવાની મંજૂરી આપે છે.

૩૭. હાલની કાર્યવાહી અપકૃત્યમાં બેદરકારી પર આધારિત નુકસાનીના દાવામાંથી ઉદ્ભવતી હોવાથી, પુરાવાનો પ્રાથમિક બોજો નિઃશંકપણે વાદી પર રહેલો છે. જો કે, વાદી માટે બેદરકારીના સીધા પુરાવા આપવા હંમેશા આવશ્યક નથી. જો વાદી એવી હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ સ્થાપિત કરે કે જેના પરથી પ્રતિવાદીની તરફથી બેદરકારીનું વાજબી અનુમાન દોરી શકાય તો તે પૂરતું છે. બેદરકારી, મૂળભૂત રીતે, સીધા પુરાવાનો વિષય નથી પરંતુ અદાલત સમક્ષ સાબિત થયેલી હકીકતો પરથી તારવવામાં આવેલ કાનૂની નિષ્કર્ષ છે. જો સ્થાપિત હકીકતો પ્રતિવાદી દ્વારા વાજબી કાળજી અને પરિશ્રમ પૂરો પાડવાની બાબત સાથે અસંગત હોય તો વાદી સફળ થઈ શકે છે.

૩૮. કેટલાક કિસ્સાઓમાં, વાદી પ્રતિવાદીના કોઈ ચોક્કસ કૃત્ય કે લોપને ઓળખવામાં અસમર્થ હોવા છતાં માત્ર અકસ્માત બનવાની હકીકત જ સાબિત કરી શકે છે. જ્યાં અકસ્માતનું સ્વરૂપ એવું હોય કે તે અન્ય કોઈ સંભવિત કારણ કરતાં બેદરકારી સાથે વધુ સુસંગત હોય, ત્યાં અદાલત બેદરકારીનું અનુમાન કરવા માટે હકદાર છે સિવાય કે પ્રતિવાદી એવી વાજબી સ્પષ્ટતા આપે જે દર્શાવે કે બેદરકારીની ગેરહાજરીમાં પણ આ અકસ્માત સર્જાઈ શક્યો હોત. આ પુરાવા લક્ષી સિદ્ધાંત, જે રેસ ઈપ્સા

લોકિવટર તરીકે ઓળખાય છે, તેનો અક્ષરશઃ અર્થ "વસ્તુ પોતે જ બોલે છે" એવો થાય છે. તે સબ્સ્ટેન્ટિવ કાયદાનો નિયમ નથી પરંતુ પુરાવાના બોજાને લગતો પુરાવાનો નિયમ છે. આ સિદ્ધાંત એવા તર્ક પર ચાલે છે કે ચોક્કસ પ્રકારના અકસ્માતો સામાન્ય રીતે ત્યારે જ ઘટે છે જ્યારે કાળજીનો ક્યાંક અભાવ હોય, અને તેથી, આવી ઘટના માત્ર સર્જવાની હકીકત વાજબી રીતે બેદરકારીના અનુમાનને જન્મ આપી શકે છે.

૮. સ્કોટ વિ. લંડન એન્ડ કેથરિન ડૉક્સ કો., (૧૮૬૫) ૩ H and C ૫૯૬માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

"જ્યારે વસ્તુ પ્રતિવાદી અથવા તેના સેવકોના સંચાલન હેઠળ હોવાનું દર્શાવવામાં આવે છે, અને અકસ્માત એવો હોય છે કે જો સંચાલન કરનારાઓ યોગ્ય કાળજી રાખતા હોય તો બાબતોના સામાન્ય ક્રમમાં બનતો નથી, ત્યારે તે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા સ્પષ્ટતાના અભાવે, વાજબી પુરાવો પૂરો પાડે છે કે અકસ્માત કાળજીના અભાવને કારણે થયો હતો."

૩૯. નરસપ્પા વિ. કમલમ્મા, AIR ૧૯૬૮ Mysore ૩૪૫માં, રાજ્ય વીજળી બોર્ડના નિયંત્રણ અને દેખરેખ હેઠળ એક કોન્ટ્રાક્ટર દ્વારા બાંધકામ હેઠળનો સિમેન્ટ કોંક્રીટનો બીમ અચાનક ધસી પડ્યો, જેનાથી એક મજૂરનું મૃત્યુ થયું. જો કે અકસ્માતનું કારણ અજ્ઞાત હતું અને બેદરકારીના ચોક્કસ આક્ષેપો સાબિત થયા ન હતા, તેમ છતાં અદાલતે 'રેસ ઇપ્સા લોકિવટર' ના મહાસૂત્રને લાગુ કરીને બેદરકારી અંગેનું અનુમાન દોર્યું અને કોન્ટ્રાક્ટર તથા

વીજળી બોર્ડ બંનેને નુકસાની માટે જવાબદાર ઠેરવ્યા.

૪૦. વધુમાં, કલેક્ટર, ગંજામ વિ. ચંદ્રમા દાસ, ૧૯૭૫ ACJ ૨૪૯ના કેસમાં મેડિકલ કોલેજની ઇમારતનો પોર્ટિકો (ગાડી ઊભી રાખવાનો મંડપ/વેશભૂમિ) તૂટી પડ્યો હતો જેનાથી બે વ્યક્તિઓના મૃત્યુ થયા હતા. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે પોર્ટિકો બાંધકામની ખામીના કારણે તૂટી પડ્યો હતો અને તે કેવી રીતે બન્યો તે પ્રતિવાદીઓની અનન્ય જાણકારીમાં છે અને તદનુસાર અદાલતે 'રેસ ઇપ્સા લોકિવટર' ના સિદ્ધાંતને લાગુ કરીને નુકસાની મંજૂર કરી હતી.

૪૧. એવું વધુમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે બેદરકારી એ વ્યક્તિના કૃત્યોના સંભવિત પરિણામો માટે યોગ્ય વિચારણા કરવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવે છે અને તેને સામાન્ય રીતે એવા આચરણ તરીકે સમજવામાં આવે છે જે એક બુદ્ધિશાળી અને વાજબી વ્યક્તિએ સમાન પરિસ્થિતિમાં જે કર્યું હોત તેના કરતાં ઉતરતું હોય. બેદરકારીના અપકૃત્યનું તત્ત્વ વાજબી કાળજીના અભાવને દર્શાવતા કોઈ કૃત્ય કે લોપના અસ્તિત્વમાં રહેલું છે, જે ઘણીવાર અજાણતામાંથી ઉદ્ભવે છે, પરંતુ માત્ર એ જ કારણ નથી. જો કે, અસાવધાનીનું દરેક કૃત્ય જેના પરિણામે નુકસાન થાય છે તે કાયદેસર કાર્યવાહી યોગ્ય બેદરકારી સમાન બનશે નહીં. જવાબદારીનો ટેસ્ટ એ છે કે શું સંબંધિત વ્યક્તિ આસપાસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં

રાખીને, એક વાજબી અને બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિએ લીધી હોત તેવી સાવચેતી લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે કે કેમ. તેથી, ભારપૂર્વકનો મુદ્દો માત્ર નુકસાન થવા પર નથી પરંતુ આચરણની ગુણવત્તા પર છે, અને વાજબી અગમચેતી અને સાવચેતીની આ નિષ્ફળતા જ અપકૃત્યમાં જવાબદારીનો પાયો રચે છે.

જરૂર. તેથી, અકસ્માતના ચોક્કસ કારણ વિશે ઊંડાણપૂર્વક વિચારણા કર્યા વિના અથવા ટેકનિકલ પુરાવાઓની વિસ્તૃત તપાસમાં પડ્યા વિના, જ્યારે આસપાસની હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓ પોતે જ સ્પષ્ટ થતી હોય, ત્યારે અદાલત બેદરકારીનું અનુમાન દોરવા માટે હકદાર છે. આ અભિગમ કાયદામાં સ્વીકાર્ય છે, ખાસ કરીને જ્યાં ઘટના એવા પ્રકારની હોય કે જે જવાબદાર સત્તામંડળ તરફથી કાળજીના અભાવ કે ફરજના ભંગ વિના સામાન્ય રીતે ઘટી ન હોય. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, રેસ ઈપ્સા લોકિવટર નો સિદ્ધાંત ઘટના માટે વાજબી સ્પષ્ટતા પૂરી પાડવા માટેનો પુરાવાનો બોજો પ્રતિવાદી પર શિફ્ટ/સ્થાનાંતરિત કરવાને ન્યાયી ઠેરવે છે. આ સિદ્ધાંત પાછળનો મુખ્ય આધાર એ છે કે ઈજા પહોંચાડનાર માળખા અથવા સાધન-સામગ્રીના સંચાલન, દેખરેખ અને જાળવણી સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ હકીકતો પ્રતિવાદીની અનન્ય જાણકારીમાં હોય છે, અને તેથી, સંતોષકારક સ્પષ્ટતાના અભાવે બેદરકારીનું અનુમાન સ્થાપિત થાય છે.

ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમની કલમ ૨૭૦

૪૩. આ સંદર્ભમાં, ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૨) ના વ્યાપ અને હેતુની તપાસ કરવી જરૂરી બને છે, જે નીચે મુજબની જોગવાઈ કરે છે:

"પંચાયત વગેરે સામે કાર્યવાહી માટેનો પ્રતિબંધ અને કાર્યવાહી શરૂ કરતાં પહેલાં આગોતરી નોટિસ."

(૨) પંચાયત અથવા આવી પંચાયતના કોઈ સભ્ય, અધિકારી, સેવક કે એજન્ટ, અથવા તેની સૂચના હેઠળ કામ કરતી પંચાયતની સમિતિના કોઈ સભ્ય સામે આ અધિનિયમ હેઠળ અથવા તે મુજબ કરવામાં આવેલા કે કરવામાં આવ્યા હોવાનો દાવો કરાયેલા કોઈ કૃત્ય માટે, પંચાયતની કચેરીએ અને તેના જે સભ્ય, અધિકારી, સેવક અથવા એજન્ટ સામે કાર્યવાહી કરવાનો ઈરાદો હોય તેના નિવાસસ્થાને લેખિત નોટિસ આપ્યા પછી એક મહિનો પૂરો ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાશે નહીં. નોટિસમાં દવાનું કારણ, માંગવામાં આવેલ રાહતનું સ્વરૂપ, દાવો કરવામાં આવેલ વળતરની રકમ, અને જે વ્યક્તિ કાર્યવાહી કરવા ઈચ્છે છે તેનું નામ અને રહેઠાણનું સ્થળ દર્શાવવાનું રહેશે.

૪૪. આ જોગવાઈ, મૂળભૂત રીતે, પંચાયત કે તેના કામદારો/અધિકારીઓ સામે તેમની વૈધાનિક ફરજો નિભાવવા દરમિયાન અથવા તે મુજબ કરેલા કોઈ કૃત્ય માટે કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલાં આગોતરી નોટિસની કાર્યવાહી સંબંધિત જરૂરિયાત લાદે છે. તેનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે

બાબત મુકદ્દમા સુધી પહોંચે તે પહેલાં પંચાયતને ફરિયાદની તપાસ કરવાની અને, જો જરૂરી હોય તો, તેનું નિવારણ કરવાની તક મળે.

૪૫. જો કે, વર્તમાન કેસમાં, ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ની કલમ ૨૭૦(૨) ના વ્યાપની વિગતવાર ચર્ચા કે અર્થઘટન કરવું જરૂરી નથી, કારણ કે અહીંનો વિવાદ પંચાયત દ્વારા તેની વૈધાનિક ફરજો નિભાવવા દરમિયાન કરવામાં આવેલા કોઈ કૃત્યમાંથી સીધો ઉદ્ભવતો નથી. આ બાબતમાં દાવાનું કારણ વ્યક્તિગત ઈજા અને જીવના જોખમમાં પરિણમેલી બેદરકારીના આક્ષેપમાંથી આવે છે, જેને કાયદા/સંસ્થાના અધિકાર હેઠળ કરવામાં આવેલા કૃત્ય સાથે સરખાવી શકાય નહીં. તેથી, કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળની આગોતરી નોટિસની જરૂરિયાત આ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં કોઈ અવરોધ/પ્રતિબંધ તરીકે કામ કરતી નથી.

૪૬. વર્તમાન કેસમાં, જે કૃત્ય સામે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે પ્રતિવાદી પર મૂકવામાં આવેલી બેદરકારી છે, જેના કારણે પાણીની ટાંકીની આસપાસની દીવાલ ધસી પડી હોવાનો આક્ષેપ છે, અને તેના પરિણામે વાદીની પત્ની અને બે સગીર બાળકો પર કાટમાળ પડ્યો હતો. મુખ્ય પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે શું નુકસાની માટેની આવી કાર્યવાહીને ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલા અથવા કરવામાં આવ્યા હોવાનો દાવો કરાયેલા કૃત્ય માટે દાખલ કરાયેલી કાર્યવાહી ગણી શકાય.

રેકૉર્ડ પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વાદી દ્વારા એવો કોઈ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી કે પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ સક્રિય કે ઇરાદાપૂર્વકનું કૃત્ય કરવામાં આવ્યું હતું જેના કારણે આ ઘટના બની. આક્ષેપનો મુખ્ય સાર એ છે કે પ્રતિવાદી માળખાની જાળવણી કરવામાં અને તેની સલામતી સુનિશ્ચિત કરવામાં વાજબી કાળજી રાખવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા. તેથી, પ્રતિવાદી પર લાદવામાં આવેલી જવાબદારી એ સામાન્ય કાયદાના બેદરકારીના સિદ્ધાંત હેઠળ ઉદ્ભવે છે, કોઈ વૈધાનિક જવાબદારીમાંથી નહીં.

૪૭. કાયદાનો સામાન્ય સિદ્ધાંત એ છે કે મિલકત અથવા માળખા પર નિયંત્રણ ધરાવતી દરેક વ્યક્તિ કે સત્તામંડળની એ ફરજ છે કે તે તેને સલામત સ્થિતિમાં જાળવે જેથી અન્યોને કોઈ ઈજા કે જોખમ ન થાય. તેથી, વાદીઓની ફરિયાદ કાયદાના પાલનમાં કરવામાં આવેલા કે ન કરવામાં આવેલા કોઈ કૃત્યમાંથી ઉદ્ભવતી નથી પરંતુ કાળજી લેવાની આ સામાન્ય કાયદાકીય ફરજના ભંગમાંથી ઉદ્ભવે છે. ટાંકીની આસપાસની દીવાલ પ્રતિવાદી હસ્તક હતી અને તેની જાહેર ખર્ચે જાળવણી કરવાની જરૂર હતી. ગુકસાનીનો દાવો સંપૂર્ણપણે એવા આક્ષેપ પર આધારિત છે કે પ્રતિવાદી એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે વાજબી સાવચેતી રાખવામાં નિષ્ફળ ગયા કે દીવાલ માનવ જીવન માટે જોખમ ઊભું ન કરે.

૪૮. આ હકીકતોના પ્રકાશમાં, પ્રતિવાદીની જવાબદારી સ્પષ્ટપણે અપકૃત્યના કાયદા હેઠળ ઉદ્ભવે છે, અને વાદીઓનો દાવો સંપૂર્ણપણે

સામાન્ય કાયદાના સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. આ કાર્યવાહી ગુજરાત પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૯૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ કૃત્ય માટે નથી, પરંતુ કાળજી લેવાની સામાન્ય ફરજ નિભાવવામાં નિષ્ફળતા માટે હોવાથી, સદર અધિનિયમની કલમ ૨૭૦(૨) હેઠળનો પ્રતિબંધ લાગુ પડતો નથી. તદનુસાર, પ્રતિવાદી વતી ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલી દલીલમાં કોઈ મેરિટ/તથ્ય નથી, અને તે ગ્રાઉન્ડ પર સેકન્ડ અપીલો રદ કરવાને પાત્ર છે.

વળતરની રકમ

૪૯. વાદીની મૃતક પત્ની મનુભૂમિ/મનુભાનુની આવકનું મૂલ્યાંકન કરતી વખતે, વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે કાળજીપૂર્વક વિચારણા કરી હતી કે તેણીના મૃત્યુ સમયે મૃતકની ઉંમર ૩૫ વર્ષ હતી, આમ તે ૩૧-૩૫ વર્ષના ગુણક વય જૂથમાં આવે છે. મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાઓ દ્વારા રેકૉર્ડ પર આવ્યું છે કે ઘટના સમયે મૃતક ઇમિટેશન અને મજૂરી કામમાં રોકાયેલા હતા, અને દર મહિને આશરે રૂ. ૫,૦૦૦ કમાતા હતા. ઘટનાનું વર્ષ, તેણીના કામનું સ્વરૂપ, પ્રવર્તમાન દૈનિક વેતન દર, જીવન નિર્વાહનો ખર્ચ, આર્થિક પરિસ્થિતિઓ અને ફિક્સ ડિપોઝિટ પર ઘટતા વ્યાજ દરને ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલતે વાજબી રીતે નિષ્કર્ષ કાઢ્યો કે તેણીની માસિક આવક રૂ. ૫,૦૦૦ હતી, જે વાર્ષિક રૂ. ૬૦,૦૦૦ થાય છે. સ્વ-રોજગાર ધરાવતી સ્ત્રી તરીકે તેણીની ઉંમર અને વ્યવસાયને ધ્યાનમાં રાખીને, અને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતના સરલા વર્મા અને અન્ય વિ. દિલ્હી ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશન

અને અન્ય, ૨૦૦૯ (૨) ACJ ૧૨૯૮ના ચુકાદામાં નિર્ધારિત કર્યા મુજબ ૧૬ નો ગુણક લાગુ કરીને, વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે યોગ્ય રીતે આધારિતતાની કુલ ક્ષતિ રૂ. ૧૦,૦૮,૦૦૦ નક્કી કરી છે. પરિણામે, તેને વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનું કોઈ કારણ મળ્યું નહીં અને તદનુસાર મનુભાનુના મૃત્યુ બદલ આપેલા વળતર અંગે પ્રતિવાદી દ્વારા ફાઇલ કરાયેલી અપીલને રદ કરી.

૫૦. સગીર બાળકી આરતીબેન સંબંધિત દાવાની બાબતમાં, વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતે વિચારણા કરી કે ૧૯.૦૫.૨૦૧૩ ના રોજ ઘટના બની ત્યારે સગીર બાળકીની ઉંમર આશરે ૧૦ વર્ષ હતી. રેકૉર્ડ પરના તબીબી પુરાવાઓ, ખાસ કરીને આંક ૫૯ અને ૬૦ ના ઈજાના પ્રમાણપત્રોએ સ્થાપિત કર્યું કે સગીરે ૨૫% કાયમી શારીરિક અશક્તતા ભોગવી હતી. માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા માસ્ટર મલ્લિકાર્જુન વિ. ડિવિઝનલ મેનેજર, ધ નેશનલ ઇન્સ્યોરન્સ કંપની, ૨૦૧૩ ACJ ૨૪૪૫માં સ્થાપિત સિદ્ધાંત પર આધાર રાખીને, અદાલતે રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦ નું વ્યાજબી અને યોગ્ય વળતર મંજૂર કર્યું.

૫૧. પુરાવાના પુનઃમૂલ્યાંકન પર, અપીલ અદાલતે આ આંકડાકીય મૂલ્યાંકનને વ્યાજબી અને સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ સાથે સુસંગત માન્યું, જેથી સગીર આરતીબેનના દાવાના સંબંધમાં પ્રતિવાદી દ્વારા ફાઇલ કરાયેલી અપીલને ફગાવી દીધી.

પર. રાજ કુમાર વિ. અજય કુમાર, (૨૦૧૧) ૧ SCC ૩૪૩માં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કાયમી અશક્તતાના સંદર્ભમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

૯. કાયમી અશક્તતાની ટકાવારી તબીબો દ્વારા સમગ્ર શરીરના સંદર્ભમાં, અથવા મોટાભાગે કોઈ ચોક્કસ અંગના સંદર્ભમાં વ્યક્ત કરવામાં આવે છે. જ્યારે અશક્તતાનું પ્રમાણપત્ર એવું જણાવે છે કે ઈજાગ્રસ્ત વ્યક્તિએ ડાબા નીચલા અંગની ૪૫% હદ સુધી કાયમી અશક્તતા ભોગવી છે, ત્યારે તે સમગ્ર શરીરના સંદર્ભમાં ૪૫% કાયમી અશક્તતા સમાન નથી. કોઈ અંગની (અથવા શરીરના ભાગની) અશક્તતાનું પ્રમાણ જે તે અંગના કુલ કાર્યોની ટકાવારીના સંદર્ભમાં વ્યક્ત કરવામાં આવે છે, તેને સ્વાભાવિક રીતે સમગ્ર શરીરની અશક્તતાના પ્રમાણ તરીકે ધારી શકાય નહીં. જો જમણા હાથની ૬૦% કાયમી અશક્તતા હોય અને ડાબા પગની ૮૦% કાયમી અશક્તતા હોય, તો તેનો અર્થ એ નથી કે સમગ્ર શરીરના સંદર્ભમાં કાયમી અશક્તતાનું પ્રમાણ ૧૪૦% (એટલે કે ૮૦% વત્તા ૬૦%) છે. જો શરીરના અલગ અલગ ભાગોમાં અશક્તતાની ટકાવારી અલગ-અલગ હોય, તો સમગ્ર શરીરના સંદર્ભમાં કાયમી અશક્તતાના રૂપમાં વ્યક્ત કરાયેલો તેનો સરવાળો સ્વાભાવિક રીતે ૧૦૦% થી વધી શકે નહીં.

૧૦. જ્યાં દાવો કરનાર વ્યક્તિ ઈજાઓના પરિણામે કાયમી અશક્તતા ભોગવે છે, ત્યાં ભવિષ્યની કમાણીની ક્ષતિના શીર્ષક હેઠળ વળતરનું

મૂલ્યાંકન તેણીની/તેની કમાણીની ક્ષમતા પર આવી કાયમી અશક્તતાની અસર અને પ્રભાવ પર નિર્ભર રહેશે. ટ્રિબ્યુનલે કાયમી અશક્તતાની ટકાવારીને આર્થિક નુકસાન અથવા કમાણીની ક્ષમતાના નુકસાનની ટકાવારી તરીકે યાંત્રિક રીતે લાગુ કરવી જોઈએ નહીં. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, આર્થિક નુકસાનની ટકાવારી, એટલે કે કાયમી અશક્તતામાંથી ઉદ્ભવતી કમાણી ક્ષમતામાં ઘટાડાની ટકાવારી, કાયમી અશક્તતાની ટકાવારી કરતાં અલગ હશે. કેટલાક ટ્રિબ્યુનલ્સ ખોટી રીતે એવું માની લે છે કે તમામ કિસ્સાઓમાં, કાયમી અશક્તતાનું ચોક્કસ પ્રમાણ (ટકાવારી) કમાણી ક્ષમતામાં અનુરૂપ નુકસાનમાં પરિણમશે, અને પરિણામે, જો રજૂ કરાયેલા પુરાવા ૪૫% કાયમી અશક્તતા દર્શાવે છે, તો તેઓ ઠરાવશે કે ભવિષ્યની કમાણી ક્ષમતામાં ૪૫% નુકસાન થયું છે. મોટાભાગના કિસ્સાઓમાં, કમાણી ક્ષમતામાં નુકસાનના પ્રમાણ (ટકાવારી) ને કાયમી અશક્તતાના પ્રમાણ (ટકાવારી) સાથે સરખાવવાથી કાં તો ખૂબ ઓછું અથવા ખૂબ વધારે વળતર મંજૂર થશે.

૫૩. તેથી, ઉપરોક્ત ચર્ચા અને અહીં નોંધાયેલા તારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, આ બંને સેક્શન અપીલોમાં કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર/મહત્વનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ અને વિદ્વાન પ્રથમ અપીલ અદાલતના સમવર્તી તારણો પુરાવાના યોગ્ય મૂલ્યાંકન અને કાયદાના પ્રસ્થાપિત સિદ્ધાંતો પર આધારિત છે. નિચલી અદાલતો દ્વારા અપનાવવામાં

આવેલા તર્ક/કારણોમાં ન તો વૈધાનિક જોગવાઈઓનું કોઈ ખોટું અર્થઘટન છે કે ન તો કોઈ વિકૃતિ છે જેથી સેકન્ડ અપીલમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂર પડે.

૫૪. વર્તમાન કેસમાં, વિજ્ઞાન ટ્રાયલ કોર્ટ અને વિજ્ઞાન પ્રથમ અપીલ અદાલત બંને રેકૉર્ડ પરના મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાના વિગતવાર મૂલ્યાંકન પછી હકીકતના સમવર્તી તારણો પર પહોંચ્યા છે. તારણો યોગ્ય તર્ક અને બેદરકારી તથા વળતરને સંચાલિત કરતા કાનૂની સિદ્ધાંતોના યોગ્ય અમલીકરણ પર આધારિત છે. પુરાવામાં એવી કોઈ વિકૃતિ, ગેરકાયદેસરતા અથવા ખોટું અર્થઘટન નથી જે સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૧૦૦ હેઠળ આ અદાલત દ્વારા તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને હસ્તક્ષેપ કરવાને વાજબી ઠેરવે. સમવર્તી તારણો પુરાવા દ્વારા સારી રીતે સમર્થિત હોવાથી અને સ્થાપિત કાયદા અનુસાર હોવાથી, સેકન્ડ અપીલના તબક્કે કોઈ પુનઃમૂલ્યાંકન કે પુનઃઆકારણીની જરૂર નથી.

૫૫. તેને ધ્યાનમાં રાખીને, આ વર્તમાન સેકન્ડ અપીલો રદ/નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

એસડી/-

(સંજીવ જે.ઠાકર, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.